

doi: 10.15407/ukrbotj73.02.116

Л.П. ЛИСОГОР¹, Н.О. БАГРІКОВА², О.О. КРАСОВА¹

¹Криворізький ботанічний сад НАН України
вул. Маршака, 50, м. Кривий Ріг, 50089, Україна
lisogor.2004@mail.ru

²Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр
м. Ялта, 298648, Крим, Україна
nbagrik@ukr.net, akras.akras@rambler.ru

ПЕРЕЛОГОВІ ЗЕМЛІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНІ ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОМЕРЕЖІ ПРАВОБЕРЕЖНОГО СТЕПОВОГО ПРИДНІПРОВ'Я

Lysogor L.P.¹, Bagrikova N.O.², Krasova O.O.¹ **Abandoned lands as perspective recovery elements of econetwork of the Right-Bank Steppe Dnipro area.** Ukr. Bot. J., 2016, 73(2): 116–125.

¹Kryvyi Rih Botanical Garden, NAS Ukraine
50, Marshak Str., Kryvyi Rih, 50089, Ukraine

²Nikita Botanical Gardens – National Scientific Centre
Yalta, 98648, Crimea, Ukraine

Abstract. We propose to solve the problem of expanding the nature reserve areas in the Right-Bank Steppe Dnipro area by including abandoned lands as recovery elements of the ecological network. Within this region, the sites of recovering abandoned lands are characterized by significant cenotic diversity and presence of zoologically valuable species. The recovery of plant cover of abandoned lands occurs rapidly as a result of dispersal of seeds of steppe species from the adjacent protected areas or preserved steppe plots. In some cases, demutation processes can be accelerated by using the method of sowing rare species, melliferous and medicinal plants, as well as the establishment of insemination plots on abandoned lands for better distribution of seeds. The negative factors that affect the development of plant communities of abandoned lands are irregular grazing and burning, resulting in the formation of microcenosis with dominated *Cirsium setosum*, *Onopordum acanthium*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Iva xanthiifolia* and *Artemisia vulgaris*. On the abandoned lands that approach complete process of re-establishment, the following communities of associations are formed: *Stipetum (capillatae) festucosum (valesiacaе)*, *Koelerieta (cristatae) poosum (angustifoliae)*, and *Festucetum (valesiacaе) koeleriosum (cristatae)*.

Key words: abandoned lands, ecological network, monitoring, Right-Bank Steppe Dnipro area

Вступ

Збереження та невиснажливе використання біорізноманітності визнано одним із пріоритетів державної політики України у сфері природокористування і невід'ємною умовою екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку (Velychko, Zerkalov, 2001; Stoyko, 2011). Розбудова екомережі нині є найбільш раціональним напрямком реалізації цієї стратегії.

На території Правобережного степового Придніпров'я (ПСП), де розораність земель сягає 72 % (Vasilyuk, 2011), проблема формування екомережі постає надзвичайно гостро. Як зазначають В.В. Манюк і О.В. Василюк (Manyuk, Manyuk, 2010; Vasilyuk, 2011), для того, щоб довести частку

заповідних земель у Дніпропетровській обл. хоча б до 10 % (порівняно з нинішнім 1,1 %), необхідно вилучити з традиційного господарського циклу близько 320 тис. га, тобто вдвічі більше, ніж усі заповідні території, створені в області за весь період розвитку заповідної справи.

Розв'язання цієї проблеми можливе за умов залучення перелогових земель до складу екомережі як відновлювальних елементів. Перелоги мають значний природно-ресурсний потенціал. Щоб його задіяти, необхідне раціональне поводження з такими землями, тобто відновлення їхнього біорізноманіття до показників, які характеризують природні екосистеми.

Отже, на нинішньому етапі формування регіональних екомереж актуальними залишаються розробки теоретичних положень і прикладні до-

слідження, спрямовані на обґрунтування заходів задля забезпечення їхнього ефективного функціонування. Одним із основних напрямків є розробка положень системи моніторингу, яка передбачає комплексні спостереження для оцінки та прогнозування змін, що відбуваються на природоохоронних територіях.

Сьогодні перспективними територіями для відновлення степових екосистем є перелоги, які перебувають на третій стадії відновлення рослинного покриву (Borovik, 2010; Dubyna et al., 2010; Borovik, 2012; Dubyna, Movchan, 2013). Це потенційний резерв, що уможливить у майбутньому збільшення площ ключових і сполучних територій.

Об'єкти та методи досліджень

Правобережне степове Придніпров'я розташоване в двох фізико-географічних підзонах степової зони України – північно- та середньостеповій (Marynych et al., 2003).

За новітнім геоботанічним районуванням (Didukh, Shelyag-Sosonko, 2003) територія ПСП частково охоплює терени трьох геоботанічних округів Чорноморсько-Азовської степової підпровінції Понтичної степової провінції Степової підобласті – Бузько-Дніпровського, Дніпровсько-Азовського та Бузько-Інгульського.

Польові роботи на цій території ми вели напівстаціонарними та маршрутними методами (Yunatov, 1964) упродовж 2004–2015 рр. Виконано понад 360 геоботанічних описів за загальноприйнятими методиками (Aleksandrova, 1964). Назви судинних рослин подано за зведенням С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999).

Перспективні заповідні об'єкти вибирали з урахуванням найбільш уживаних критеріїв розбудови екомережі (Skrypnyk, Smetana, 2011; Dubyna, Movchan, 2013).

Результати досліджень та їх обговорення

На теренах ПСП, за диференціацією екомережі степової зони України (Dubyna, Movchan, 2013), виділено чотири ключові території регіонального рівня: Середньоінгулецьку, Інгулецько-Криворізьку, П'ятихатківську та Базавлуцьку, які поєднуються трьома меридіанними екокоридорами регіонального рівня – Інгулецьким, Лозоватсько-Саксаганським і Кам'янсько-Базавлуцьким. Східна та

південно-східна межі ПСП збігаються з коридором міжнародного рівня – Дніпровським меридіанним (рисунок).

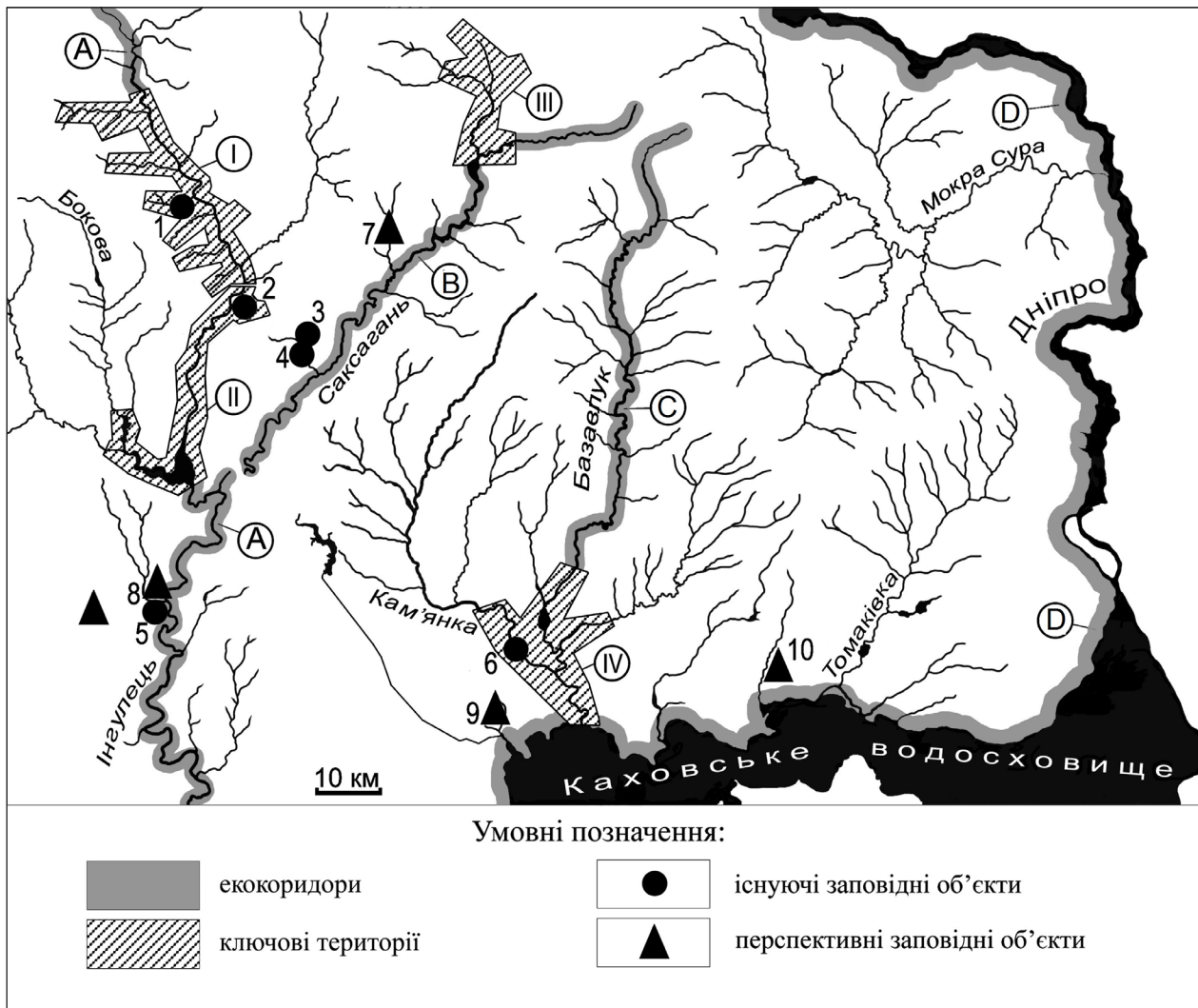
У ландшафтній структурі гідрографічної мережі ПСП перелогові землі мають чітко окреслені позиції: здебільшого вони приурочені до пологих схилів балок і річкових долин крутизною 3–6°. Але нерідко перелоги залягають у межах широких днищ балок і в нижніх частинах схилів їхніх бортів.

Інгулецький меридіанний коридор регіонального рівня розташований у басейні р. Інгулець (права притока Дніпра, завдовжки 549 км) (Dubyna, Movchan, 2013).

На дослідженій площі Інгулецький меридіанний коридор з'єднує Інгулецько-Криворізьку та Середньоінгулецьку ключові території. Балками широтного спрямування екокоридор поєднується з Лозоватсько-Саксаганським, а за рахунок Карачунівського водосховища – з Боковеньківським меридіанним екокоридорами регіонального рівня.

Відновлювальна ділянка «Богданівська» (близько 20 га) міститься в межах заказника «Власівська балка», поблизу с. Богданівка Петрівського р-ну Кіровоградської обл. Разом із заказником входить до Середньоінгулецької ключової території. Тут переважають перелоги третьої відновлювальної стадії, репрезентовані угрупованнями асоціації *Festucetum (valesiaca) koeleriosum (crinatae)*. На ділянках із візуальним порушенням травостою внаслідок безсистемного випасу формуються угруповання з проективним покриттям 45–60 %, в яких нараховується від 25 до 45 видів. Травостій диференційований на два під'яруси. На загальному тлі травостою вирізняються доволі бідні кострицеві угруповання, в складі яких виявлені види, стійкі до антропогенного впливу: *Artemisia austriaca* Jacq., *Salvia tesquicola* Klokov & Pobed., *Centaurea diffusa* Lam., *Cichorium intybus* L., *Falcaria vulgaris* Bernh., *Berteroa incana* (L.) DC. Зі степових видів широко розповсюджені *Achillea pannonica* Scheele, *Galium octonarium* (Klokov) Soo, *Scabiosa ochroleuca* L. Міццями утворюються невеликі, але достатньо щільні плями *Medicago romanica* Prod., *Lathyrus tuberosus* L., *Potentilla impolita* Wahlenb.

На менш порушених ділянках сформувалися угруповання асоціації *Festucetum (valesiaca) koeleriosum (crinatae)* з високою ценотичною роллю *Poa angustifolia* L., *Astragalus austriacus* Jacq., *Centaurea adpressa* Ledeb., *Anthemis subtinctoria* Dobrocz., *Teucrium polium* L., *Thymus* × *dimorphus*

Картохема екомережі Правобережного степового Придніпров'я. Екокоридори регіонального рівня: А – Інгулецький меридіанний, В – Лозоватсько-Саксаганський меридіанний, С – Кам'янсько-Базавлуцький меридіанний; D – Дніпровський меридіанний екокоридор міжнародного рівня; ключові території регіонального рівня: I – Середньоінгулецька, II – Інгулецько-Криворізька, III – П'ятихатківська, IV – Базавлуцька; заповідні об'єкти: 1 – заказник «Власівська балка», 2 – заказник «Інгулецький степ», 3 – заказник місцевого значення «Балка Північна Червона», 4 – заказник загальнодержавного значення «Балка Північна Червона», 5 – заказник «Візира», 6 – заказник «Кам'янський прибережно-річковий комплекс»; перспективні заповідні об'єкти: 7 – «Балка Демурина», 8 – «Балка Зелена», 9 – «Балка Широка», 10 – «Балка Пугачова»

Map scheme of econetwork of Right-bank steppe Dnieper region. Conventions. Ecocorridors of regional level: A – Ingulets meridian, B – Lozovatka-Saksagan meridian, C – Kamyanka-Bazavluk meridian; D – Dnieper meridian ecocorridor of international level; key territories of regional level: I – Middle Ingulets territory, II – Ingulets-Kryvyi Rih territory, III – Pyatykhatky territory, IV – Bazavluk territory; existing reserve objects: 1 – protected area «Vlasivs'ka Gully», 2 – protected area «Ingulets steppe», 3 – protected area of local value «Gully Pivnichna Chervona», 4 – protected area of state value «Gully Pivnichna Chervona», 5 – protected area «Vizyrka», 6 – protected area «Kamyanka riverside complex»; perspective reserve objects: 7 – «Gully Demuryna», 8 – «Gully Zelena», 9 – «Gully Shyroka», 10 – «Gully Pugachova»

Klokov & Des.-Shost. Травостій диференційований на три під'яруси, проективне покриття – 65 %, зафіксовано від 35 до 60 видів.

Найвищу созологічну цінність становлять незначні за площею ценоструктури з домінуванням *Astragalus ponticus* Pall. – понтичного степового виду, занесеного до «Червоної книги України» та «Червоної книги Дніпропетровської області» (Chervona knyha Ukrainy ..., 2009; Chervona knyha Dnipropetrovskoi oblasti..., 2010; Lisohor, 2014). Травостій середньовисокий, чітко диференційований на три під'яруси. Перший (60–75 см) під'ярус сформований високостебловим видом-домінантом *Astragalus ponticus* із покриттям 30–45 %. У другому (35–60 см) переважають *Poa angustifolia*, *Achillea millefolium* L., *Consolida regalis* S.F. Gray. До третього під'ярусу (15–35 см) входять види, що мають високий клас постійності та проективне покриття 1–7 %: *Plantago lanceolata* L., *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Festuca valesiaca* Gaudin, *Teucrium polium*, *Xeranthemum annuum* L., *Agrimonia eupatoria* L., *Lotus ucrainicus* Klokov.

Відновлення рослинного покриву на цій ділянці відбувається доволі швидко завдяки занесенню насіння степових видів із прилеглої території заказника. Негативним чинником є безсистемний випас великої рогатої худоби на ділянці, ближчої до села, внаслідок чого формуються мікроценоструктури з домінуванням *Cirsium setosum* (Willd.) Besser, *Onopordum acanthium* L. та *Artemisia vulgaris* L.

Відновлювальна ділянка «Недайводська» (близько 10 га) розташована в правобережній частині заказника «Інгулецький степ», що в Криворізькому р-ні Дніпропетровської обл., на північний захід від с. Недайвода. Входить до складу Інгулецько-Криворізької ключової території. Частину заказника ще в 1996 р. розпаювали під городи, на яких сформувалися ценоструктури з домінуванням *Ambrosia artemisiifolia* L. та *Iva xanthiifolia* Nutt. (стадія польових бур'янів). У першому під'ярусі (70–120 см заввишки) найпоширенішими є види-домінанти *Ambrosia artemisiifolia* та *Iva xanthiifolia*, проективне покриття яких варіює в межах 30–40%. Співдомінантами в таких ценоструктурах виступають *Conyza canadensis* (L.) Cronquist, *Cirsium setosum*, *Sisymbrium officinale* (L.) Scop., *Onopordum acanthium*, *Carduus acanthoides*, *Melilotus albus* Medik., *Picris hieracioides* L. Другий під'ярус заввишки 25–40 см утворюють *Reseda lutea* L., *Setaria viridis* (L.) P. Beauv., *Convolvulus arvensis* L., *Anisantha tectorum* L., *Trifolium*

arvense L. На початку вегетаційного періоду помітну роль у нижньому під'ярусі відіграють *Senecio vernalis* Waldst. & Kit. і *Thlaspi arvense* L. Нерідко виявляють весняні синзії, які виконують функцію тимчасового третього під'ярусу (5–15 см заввишки) з участю *Arenaria uralensis* Pall. ex Spreng. і *Thlaspi perfoliatum* L. Загалом у складі угруповань виявлено 25 видів (Smetana, Krasova, 2008; Smetana et al., 2013).

Прилегла до перелогів рослинність представлена угрупованнями асоціації *Festucetum (valesiaca) caricosum (praecocis)*, яка формується на супісках (Smetana et al., 2013). Проте ближче до села трапляються невеликі за обсягом угруповання формації *Stipeta capillatae*, що є потенційними осередками привнесення діаспор степових видів до серійних перелогових угруповань. Окрім того, на правому березі Інгульця (завширшки 20 м) міститься пам'ятка природи «Козацький степ», де доволі значні площі займають угруповання формації *Stipeta capillatae*, *S. pulcherrimae*. Вони слугують осередками розповсюдження діаспор, що в майбутньому пришвидшить процес демутації перелогів.

Відновлювальна ділянка «Візирська» (близько 4 га) безпосередньо прилягає до межі техногенного ландшафтного заказника місцевого значення «Візирка», що являє собою своєрідний комплекс старих відвалів, затоплених кар'єрів і залишків балкових ландшафтів. Знаходиться ділянка поблизу с. Візирка, підпорядкованого Криворізькій міській раді Дніпропетровської обл. Найбільшу цінність заказника з погляду фітосозології становлять угруповання видів, які розселилися по відвалах самостійно, без втручання людини, з розташованих поряд степових балок, – *Festuca valesiaca*, *Koeleria cristata*, *Stipa capillata* L. Вони також забезпечують природне відновлення рослинного покриву перелогів, що межують із заказником (Smetana, Krasova, 2008).

На досліджених перелогах, які репрезентують третю стадію демутації, за площею переважають угруповання асоціації *Poetum (angustifoliae) festucosum (valesiacaе)* та *Koelerietum (cristatae) poosum (angustifoliae)*. Відзначається висока мозаїчність перелогу – як наслідок швидкої зміни в часі стадій демутації від польових бур'янів до дернинних злаків, минаючи стадію довгокореневищних злаків. Остання представлена незначними за площею ценозами з домінуванням *Elytrigia repens* (L.) Nevski та *Vicia cracca* L.

Перелого, які ближчі до села, характеризуються флористично найбіднішими угрупованнями асоціації *Poetum (angustifoliae) festucosum (valesiacaе)*, в складі яких сформувалися мікроценоструктури з переважанням *Ambrosia artemisiifolia* та *Conyza canadensis*. Окрім того, тут поодинокі трапляються сіянці деревних видів – *Elaeagnus angustifolia* L., *Juglans regia* L., *Ulmus pumila* L., насіння яких заноситься з лісосмуги, що межує із заказником. Загальне проективне покриття – 70–80 %, загалом виявлено 49 видів. Проективне покриття домінанта *Poa angustifolia* коливається від 35 до 45 %, а співдомінанта *Festuca valesiaca* – від 10 до 15 %. До вказаних ценозів входять синантропні види – *Cirsium setosum*, *Daucus carota* L., *Erigeron podolicus* Besser, *Grindelia squarrosa* (Pursh) Dunal, *Reseda lutea*.

Угруповання асоціації *Koeleria (crinatae) poosum (angustifoliae)* відзначаються низьким травостоєм (30–40 см) із проективним покриттям 60–70 %, в якому на частку домінанта *Koeleria cristata* припадає 25–30 %. Постійними видами є *Achillea pannonica*, *Astragalus onobrychis* L., *Festuca valesiaca*, *Galium humifusum* M. Vieb., *Medicago romanica*. У складі угруповань налічується 34 види, серед яких зафіксовані сходи деревних рослин *Ulmus pumila* та *U. minor* Mill. заввишки 20–40 см.

Характеристику рослинності ландшафтного заказника «Візирка» та прилеглих до нього перелогів висвітлено в публікації О.М. Сметани у співавторстві (Smetana, Krasova, 2008). Автори зазначають, що основними домінантами перелогових угруповань є *Ambrosia artemisiifolia*, яка утворювала суцільні монодомінантні високі зарості; подекуди виділялися мікроценози з великою участю *Artemisia absinthium* L., *Cirsium setosum*, *Carduus acanthoides*, *Iva xanthiifolia*.

Дослідження, здійснені нами в 2015 р., показали, що за невеликий проміжок часу відбулися суттєві зміни в складі рослинного покриву перелогів. Це сталося внаслідок занесення насіння степових видів із прилеглих територій, де збереглася зональна рослинність, що й прискорило процес демутації.

Відновлювальна ділянка «Зеленівська» (близько 4 га) знаходиться в правому нижньому відвершку «Балки Зеленої», яка спускається до р. Інгулець, біля смт Зелене Криворізької міської ради Дніпропетровської обл. Сама балка є перспективним об'єктом для заповідання, оскільки на території Криворізького регіону вона найбільша за площею цілісна нерозорана ділянка (Krasova, Kucherevskiy, 2005; Smetana, Krasova, 2012; Smetana et al., 2013). Балка утворює єдиний територіальний комплекс із

техногенним заказником «Візирка». Її рослинний покрив відзначається високою ценотичною та флористичною різноманітністю. До раритетної фракції флори входять 19 видів вищих рослин, занесених до «Червоної книги України»: *Stipa capillata*, *S. lessingiana* Trin. & Rupr., *S. ucrainica* P.A. Smirn., *S. asperella* Klokov & Ossychnjuk, *Caragana scythica* (Kom.) Pojark., *Elytrigia stipifolia* (Czern. ex Nevski) Nevski та ін. (Chervona knyha Ukrainy..., 2009).

На перелогох відновлювальної ділянки «Зеленівська» сформувалися угруповання асоціації *Festucetum (valesiacaе) koeleriosum (crinatae)*. Широко розповсюджені також мікроценози *Poa angustifolia* (Mazur et al., 2012). Флористичне ядро становлять *Teucrium polium*, *Euphorbia seguieriana* Neck., *E. stepposa* Zoz ex Prokh., *Eryngium campestre* L., *Marrubium praecox* Janka, *Artemisia austriaca*, *Medicago romanica*. У складі досліджених фітоценозів налічується 30–45 видів. Травостій середньовисокий, диференційований на три під'яруси з проективним покриттям 65–80 %.

Окрім того, по контуру перелогів, які межують зі степовою рослинністю, формуються угруповання асоціації *Stipetum (capillatae) festucosum (valesiacaе)*. Травостій чітко диференційований на три під'яруси. Перший (45–50 см заввишки, покриття 25–30 %) утворюють *Stipa capillata*, *Salvia nutans* L. та *Verbascum phoeniceum* L. До другого під'ярусу (25–40 см заввишки, покриття 20 %) входять *Festuca valesiaca*, *Salvia tesquicola*, *Falcaria vulgaris*, *Artemisia austriaca* та ін. Третій під'ярус формують види степового різотрав'я – *Galatella villosa* (L.) Rchb. f., *Galium humifusum*, *Veronica teucrium* L., *Plantago urvillei* Opiz. Загальне проективне покриття травостою – 65–70 %. За флористичним складом переліг відповідає щільнодернинній стадії демутації. Слід зазначити, що на ділянках перелого, які межують із балкою, сформувалися угруповання, котрі за флористичним складом наближаються до стадії вторинної цілини.

Відновлювальна ділянка «Полтавська» (близько 20 га) міститься в межах «Балки Зеленої». Ця частина балки адміністративно належить до с. Полтавка Новомалинівської сільської ради Широківського р-ну Дніпропетровської обл. Перелогові ділянки тут фрагментовані. Молоді перелого представлені ценоструктурами з домінуванням *Grindelia squarrosa*. Унаслідок формування зімкнутих агломеративних заростей *G. squarrosa* (із проективним покриттям 75–95 %, заввишки 35–55 см) спостерігається диференціація на два під'яруси, яка добре виявляється в другій половині вегетацій-

ного періоду. Другий під'ярус (заввишки 25–40 см) утворюють *Reseda lutea*, *Setaria viridis*, *Convolvulus arvensis* L., *Anisantha tectorum* L., *Trifolium arvense* L. На початку вегетаційного періоду помітну роль у складі нижнього ярусу відіграють *Senecio vernalis* і *Thlaspi arvense* L. Нерідко формуються весняні синузії, що виконують функцію тимчасового третього під'ярусу (5–15 см заввишки) з участю *Arenaria uralensis* Pall. ex Spreng. і *Thlaspi perfoliatum* L. Досліджений переліг за флористичним складом відповідає першій стадії демутації (польових бур'янів). У регіоні він може слугувати потенційним резерватом для збільшення в майбутньому площі під степовою рослинністю.

Лозоватсько-Саксаганський меридіанний коридор регіонального рівня розташований у басейні р. Саксагань. Степова рослинність тут збереглася на схилах балок і займає невеликі площі. Балками широтного спрямування цей екокоридор поєднується з Інгулецьким меридіанним (Dubyna, Movchan, 2013).

На теренах Лозоватсько-Саксаганського регіонального екокоридору функціонує ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Балка Північна Червона» та однойменний заказник місцевого значення, рослинний покрив яких сфокусовує наукові зацікавлення низки дослідників (Kucherevskiy et al., 2001, Krasova, Kucherevskiy, 2005; Kucherevskiy, Shol, 2010).

Відновлювальна ділянка «Весело-Тернівська» (близько 5 га) розміщена на території заказника «Балка Північна Червона» (Тернівський р-н Кривого Рогу). На початку 1990-х років, через скрутне економічне становище, власники прилеглих дачних ділянок частину степової цілини незаконно розорали під городи. Нині порушені локалітети являють собою перелоги з угрупованнями першої відновлювальної стадії, частково – другої та третьої.

Перша стадія демутації представлена ценоструктурами з домінуванням *Artemisia absinthium*, *Carduus acanthoides*. Субдомінантами в цих ценозах виступають *Potentilla impolita*, *Bromus squarrosus* L., *Artemisia austriaca*, *Salvia tesquicola*. Стабільною є участь у складі угруповань таких видів: *Melilotus albus* Medik., *Eryngium campestre* L., *Sisymbrium loeselii* L. і *Xeranthemum annuum*. Найвні поодинокі екземпляри *Verbascum marschallianum* Ivanina & Tzvelev, *Agrimonia eupatoria*, *Salvia aethiops* L., *Phlomis pungens* Willd. У нижній частині пологого схилу, де переліг межує зі степом, трапляються мікроценози з домінуванням *Elytrigia intermedia* (Host)

Neovski та *Agropyron pectinatum* (M. Bieb.) P. Beauv. У складі ценоструктур налічується 36 видів.

На межі з кам'янистими степами та штучними лісовими насадженнями *Quercus robur* L. сформувалися угруповання асоціації *Koelerietta (cristatae) poosum (angustifoliae)*, до якої ввійшли 32 види. Середня висота травостою – до 50 см, загальне проективне покриття – 70 %. У рослинному покриві добре виділяються два під'яруси. Перший із них (заввишки 25–35 см) утворений *Poa angustifolia*, *Bromus squarrosus*, *Phlomis pungens*, *Chondrilla juncea* L., *Potentilla obscura* Willd. та ін. У другому під'ярусі високий клас постійності мають такі види: *Thymus × dimorphus*, *Teucrium polium*, *Plantago urvillei*, *Potentilla incana* P. Gaertn., В. Mey. & Scherb. Поодинокі трапляються *Amorpha fruticosa* L. і *Rosa jundzillii* Besser, заввишки 1–1,5 м.

На формуванні рослинності перелогів суттєво позначаються лісозахисні смуги, які є осередками інсеминації насіння деревних рослин. На перелозі виявлено поодинокі особини *Ulmus minor* Mill. заввишки 1–3 м. Окрім того, на процес демутації перелогів негативно впливає щорічне неконтрольоване випалювання, що спричинює деградацію рослинного покриву.

Відновлювальна ділянка «Демуринаська» (близько 7 га) локалізована в межах «Балки Демурина» біля с. Демурино-Варварівка П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл. Балка вважається соціологічно цінною та перспективною територією щодо заповідання. Тут збереглися в малопорушеному стані комбінації справжніх і кам'янистих степів, розріджених угруповань скель, чагарникових заростей (Krasova et al., 2002).

Ділянка репрезентована перелогами, які за флористичним складом відповідають третій відновлювальній стадії, що представлена угрупованнями асоціації *Festucetum (valesiaca) koeleriosum (crisatae)*. Загальне проективне покриття – 75–85 %, травостій чітко диференційований на три під'яруси. Перший із них (35–65 см заввишки, покриття – 5–15 %) утворений *Astragalus ponticus*, *Verbascum marchallianum*, а також поодинокими особинами *Elytrigia repens*, *Pilosella echioides* (Lumn.) F. Schultz & Sch. Bip. У другому під'ярусі постійними видами є *Xeranthemum annuum*, *Scabiosa ochroleuca*, *Agrimonia eupatoria*, *Salvia nutans*, *Securigera varia* (L.) Lassen, *Vicia cracca*, *Achillea pannonica*. Третій під'ярус доволі щільний, його формують *Arenaria uralensis*, *Teucrium polium*, *T. chamaedrys* L., *Galatella villosa*, *Onobrychis tanaitica* Spreng., *Oxytropis pilosa* (L.) DC., *Medicago lupulina* L., *Astragalus austriacus*, *Herniaria*

besseri Fisch. ex Hornem. Загалом на перелозі виявлено 69 видів.

У 2002 р. О.А. Красова та співавтори (Krasova et al., 2002) зазначали, що на цьому перелозі переважають монодомінантні угруповання формації *Elytrigietea repentis*. Інші види – *Achillea submillefolium*, *Falcaria vulgaris*, *Linaria genistifolia* (L.) Mill., *Cirsium setosum*, *Cichorium intybus*, *Ambrosia artemisiifolia* – трапляються в невеликій кількості.

За 13 років сталися суттєві зміни у флористичному складі угруповань перелозу. Вони свідчать про те, що внаслідок занесення насіння степових видів з прилеглої території, де збереглася природна рослинність, відбулася швидка зміна стадій демутації в напрямку формування зональної рослинності.

Кам'янсько-Базавлуцький меридіанний коридор регіонального рівня розташований на схилі придніпровської частини Українського кристалічного щита, в долинах річок Базавлук, Кам'янка, Солона. Територія екокоридору значно фрагментована через надмірну розораність (Dubyna, Movchan, 2013).

Відновлювальна ділянка «Червонотоківська» (близько 10 га) локалізована в межах ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Кам'янський прибережно-річковий комплекс», біля с. Червоний Тік Апостолівського р-ну Дніпропетровської обл. Переліг представлений угрупованнями асоціації *Koelerietum (crinatae) festucosum (valesiacaе)*, подекуди виділяються мікроценози *Agropyron pectinatum* і *Poa angustifolia*. Поодинокі трапляються кущі *Rosa corymbifera* Borkh. Дуже незначною є ценотична роль пухкодернинних (*Phleum phleoides* (L.) Karst.) і довгокореневищних злаків (*Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub, *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Melica transsilvanica* Schur). До постійних видів угруповань належать *Medicago romanica*, *Salvia austriaca* Jacq., *Xeranthemum annuum*, *Galatella villosa*, *Veronica austriaca* L., *Consolida regalis*. Загальне проективне покриття травостою – 75–80 %, тут налічується 78 видів.

Дніпровський меридіанний коридор міжнародного рівня розташований у південно-західній частині Східноєвропейської платформи, в долині р. Дніпро (Dubyna, Movchan, 2013).

У межах дослідженої території природно-заповідних об'єктів немає. На нашу думку, перспективними до заповідання тут є «Балка Широка» та «Балка Пугачова».

«Балка Широка» знаходиться в адміністративних межах селищної ради Червоний Тік Апостолівського р-ну Дніпропетровської обл. Рослин-

ність тут репрезентована справжніми степами, які представлені угрупованнями асоціації *Stipetum (capillatae) koeleriosum (crinatae)*. Субдомінантами й асектаторами є *Adonis vernalis* L., *Teucrium polium*, *Euphorbia seguieriana*, *E. stepposa*, *Salvia nutans* L., *Eryngium campestre*, *Marrubium praecox* Janka, *Artemisia austriaca*, *Medicago romanica*, *Jurinea brachycephala* Klokov.

Петрофітні стеги характеризуються ценозами формацій *Galatellata villosae*, *Bothriochloeta ischaemi*, *Bromopsideta ripariae*, в яких суттєву роль відіграють *Cephalaria uralensis* (Murray) Schrad. ex Roem. & Schult., *Thymus × dimorphus*. Чагарникові стеги сформовані угрупованнями з домінуванням *Chamaecytisus austriacus* (L.) Link, *Ch. ruthenicus* (Fisch. ex Wolf.) Klásková та *Caragana frutex* (L.) S. Koch. Лучні стеги (займають невеликі ділянки в нижніх частинах схилів північної експозиції) на території об'єкта репрезентовані ценозами *Elytrigietea trichophoraе*, де постійними компонентами є *Marrubium praecox*, *Euphorbia stepposa*, *Galium ruthenicum* Willd. та *G. octonarium*. Паритетну фракцію флори становлять види, занесені до «Червоної книги України» – *Stipa capillata*, *Adonis vernalis* і «Червоної книги Дніпропетровської області» – *Jurinea brachycephala*, *Thymus × dimorphus*, *Inula oculus-christi* L. (Chervona knyha Ukrainy..., 2009; Chervona knyha Dnipropetrovskoi oblasti..., 2010).

Созологічно цінним об'єктом досліджень є «Балка Пугачова», що в Нікопольському р-ні Дніпропетровської обл. На дослідженій території поширені справжні стеги, репрезентовані угрупованнями асоціацій *Stipetum (capillatae) koeleriosum (crinatae)* та *Koelerietum (crinatae) festucosum (valesiacaе)*. За відсутності випасу спорадично трапляються ценопопуляції *Astragalus ucrainicus* Popov & Klokov, *A. onobrychis* L., *A. ponticus*, *Adonis wolgensis* Steven.

Петрофітно-стєпова рослинність представлена угрупованнями асоціації *Bothriochloetum (ischaemi) poosum (angustifoliae)*. У складі угруповань остепнених лук (здебільшого угруповань формації *Bromopsideta inermis*) спорадично поширені *Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Asch., *O. kochii* Parl., *Phleum phleoides*, *Carex melanostachya* M. Bieb. ex Willd., *C. praecox* Schreb. Трапляються мікроценози з домінуванням *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Iris pumila* L., *I. halophila* Pall. Чагарникова рослинність репрезентована невеликими ценозами формацій *Pruneta stepposae* та *Roseta corymbiferae*.

В угрупованнях виявлено низку видів, занесених до «Червоної книги України» (*Stipa capillata*,

Astragalus ucrainicus, *A. ponticus*, *Adonis wolgensis*, *Ornithogalum boucheanum*).

Відновлювальна ділянка «Токівська» (близько 15 га) розташована в межах «Балки Широкої», що біля с. Токівське Апостолівського р-ну Дніпропетровської обл. Перелоги репрезентовані угрупованнями, притаманними третій відновлювальній стадії. Доволі різноманітною є рослинність перелогу, де починають формуватися ценоструктури з переважанням видів-степантів, що характеризуються значною щільністю травостою і високим проективним покриттям *Koeleria cristata*, *Centaurea adpressa*, *Stipa capillata*, *Festuca valesiaca*. Незначні за площею ділянки займають фітоструктури, в яких домінантами виступають *Bothriochloa ischaetum*, *Melica transsylvanica*, *Elytrigia trichophora*. Високу константність мають також види різнотрав'я: *Achillea pannonica*, *Artemisia austriaca*, *Medicago romanica*, *Scabiosa ochroleuca* L., *Linum austriacum* L., *Limonium bungei* (Claus) Gamajun. Монодомінантні мікроценози утворюють *Galatella villosa*, *Centaurea orientalis* L., *Linum hirsutum* L. Досліджений переліг відзначається великою мозаїчністю. На формування рослинного покриву перелогів суттєво впливає інсеминація насіння степових видів із території прилеглої балки, що значно пришвидшує процес демуації.

Відновлювальна ділянка «Придніпровська» (близько 10 га) розташована у «Балці Пугачова». Її досліджена частина належить до Придніпровської селищної ради Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл. На перелогах формуються угруповання асоціації *Koelerietum (cristatae) festucosum (valesiacaе)*. Травостій чітко диференційований на два під'яруси, загальне проективне покриття – 65–75%. Помітну роль у складі рослинних угруповань відіграють такі види: *Medicago romanica*, *Galatella villosa*, *Salvia nutans*, *Securigera varia*, *Galium aparine* L., *G. ruthenicum*, *G. octonarium*, *Hypericum perforatum* L., *Artemisia austriaca*, *Anthemis tinctoria* subsp. *subtinctoria*. Подекуди трапляються фітоструктури з домінуванням довгокореневищного злаку *Elytrigia repens*. Окрім того, на перелозі відзначені мікроценози з участю созологічно цінного виду *Astragalus ponticus*.

Висновки

Для Правобережного степового Придніпров'я, особливістю якого є надзвичайно низький показник відношення площ природно-заповідного

фонду до загальної площі регіону, перспективним і нагальним ми вважаємо залучення до складу екомережі перелогових земель як відновлювальних елементів. У майбутньому, через 20–40 років, на перелогах третьої стадії демуації можливе формування клімаксових угруповань, які за флористичним складом наблизатимуться до зонального типу рослинності. Це можливо за відсутності надмірного антропогенного навантаження та близькості осередків зі збереженою степовою рослинністю.

На дослідженій території заказники місцевого значення «Візирака» та «Балка Північна Червона» нині охороняються, на жаль, тільки на папері. Прилегли перелогові ділянки є потенційними резерватами для збільшення площ під степовою рослинністю за умови впровадження науково обгрунтованих заходів ренатуралізації.

Науковцями Криворізького ботанічного саду НАН України, зокрема А.Ю. Мазур, В.В. Кучеревським, О.А. Красовою, О.М. Сметаною та іншими, здійснені детальні геоботанічні, ґрунтові обстеження, а також інвентаризація ценотичного різноманіття й оцінка чисельності раритетних видів низки перспективних територій («Балка Зелена», «Балка Демурина») в рамках програми формування екологічної мережі Дніпропетровської обл. На основі досліджень науковці обгрунтували підходи щодо введення цих перспективних територій до складу природно-заповідного фонду Дніпропетровщини. Досі доля цих об'єктів не вирішена.

У рослинному покриві восьми відновлювальних перелогових ділянок, які безпосередньо межують із територіями природно-заповідного фонду, виявлені созологічно цінні угруповання з участю *Adonis wolgensis*, *Astragalus ponticus*, *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Thymus* × *dimorphus*. Перелогові ділянки «Балки Широкої» та «Балки Пугачова», що розглядаються нами як перспективні заповідні об'єкти, характеризуються значним ценотичним різноманіттям і представниками созологічно цінного флорофонду. Вважаємо, що відновлення рослинного покриву перелогів можливе з використанням підсіву рідкісних видів, медоносних і лікарських рослин, а також у разі створення там осередків інсеминації для кращого розповсюдження насіння. Це, в свою чергу, пришвидшить процес формування зональних рослинних угруповань із високою самовідновлювальною здатністю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Aleksandrova V.D. Izuchenie smen rastitelnogo pokrova. In: *Polevaya geobotanika*, Moscow; Leningrad: AN SSSR, 1964, vol. 3, pp. 300–407. [Александрова В.Д.

- Изучение смен растительного покрова // *Полевая геоботаника*. — Т. 3. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1964. — С. 300–407].
- Borovik L. Rol zalezhey v sohraneniі raritetnogo fitoraznoobraziya. In: *Collection of scientific papers «Dynamics of biodiversity 2012»*, Luhansk: LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2012, pp. 55–58. [Боровик Л. Роль залежей в сохрании раритетного фиторазнообразия // *Збірн. наук. праць «Динаміка біорізноманіття 2012»*. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. — С. 55–58].
- Borovik L.P. In: *Materialy mezhdunar. nauch. konf. Teoreticheskie i prakticheskie problemy ispolzovaniya, sohraneniya i vosstanovleniya biologicheskogo raznoobraziya travyanykh ekosistem*, Stavropol: AGRUS, 2010, pp. 61–62. [Боровик Л.П. Результаты эксперимента по восстановлению степных сообществ в Луганском природном заповеднике // *Мат-ли Междунар. науч. конф. «Теоретические и практические проблемы использования, сохранения и восстановления биологического разнообразия травяных экосистем»*. — Ставрополь: АГРУС, 2010. — С. 61–62].
- Chervona knyha Dnipropetrovskoi oblasti (roslynniy svit). Ed. A.P. Travlyueyev, Dnipropetrovsk: VVK Balans-Klub, 2010, 500 pp. [*Червона книга Дніпропетровської області (рослинний світ)* / За ред. А.П. Травлеєва. — Дніпропетровськ: ВВК Баланс-Клуб, 2010. — 500 с.].
- Chervona knyha Ukrainy. Roslynniy svit (Red Data Book of Ukraine. Vegetable Kingdom). Ed. Ya.P. Didukh, Kyiv: Globalkonsalting, 2009, 912 pp. [*Червона книга України. Рослинний світ* / За заг. ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 912 с.].
- Didukh Ya.P., Shelyag-Sosonko Yu.R. *Ukr. Bot. J.*, 2003, **60**(1): 6–17. [Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботаничне районування України та суміжних територій // *Укр. ботан. журн.* — 2003. — **60**(1). — С. 6–17].
- Dubyna D.V., Ustyimenko P.M., Vakarenko L.P., Boyko P.M., Boyko M.F. *Chornomorski Bot. J.*, 2010, **6**(3): 325–337. [Дубина Д.В., Устименко П.М., Вакаренко Л.П., Бойко П.М., Бойко М.Ф. Регіональна екомережа в контексті охорони та відновлення рослинного покриву степової зони України // *Чорноморськ. бот. журн.* — 2010. — **6**(3). — С. 325–337].
- Dzybov D.S. Reproduktsionnaya fitotsenologiya — alternativa globalnomu opustynivaniyu Zemli. In: *Problemy razvitiya biologii i khimii na Severnom Kavkaze*, Stavropol, 2001, pp. 34–36. [Дзыбов Д.С. Репродукционная фитоценология — альтернатива глобальному опустыниванию Земли // *Проблемы развития биологии и химии на Северном Кавказе*. — Ставрополь, 2001. — С. 34–36].
- Ekomerezha stepovoi zony Ukrainy: pryntsypy stvorenniya, struktura, elementy. Eds D.V. Dubyna, Ya.I. Movchan, Kyiv: LAT&K, 2013, 409 pp. [*Екомережа степової зони України: принципи створення, структура, елементи* / Ред. Д. В. Дубина, Я.І. Мовчан. — К.: LAT&K, 2013. — 409 с.].
- Krasova O.O., Smetana O.M. *Chornomorski Bot. J.*, 2012, **8**(4): 463–474. [Красова О.О., Сметана О.М. Матеріали до оцінки перспективних степових компонентів екомережі Кривбасу («Балка Зелена») // *Чорноморськ. бот. журн.* — **8**(4). — 2012. — С. 463–474].
- Krasova O.O., Kucherevskiy V.V. In: *Materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Problemy fundamentalnoi i prykladnoi ekolohii, ekolohichnoi heolohii ta ratsionalnoho pryrodokorystuvannya»*, Kyyuy Rih, 2005, pp. 120–125. [Красова О.О., Кучеревський В.В. Ковиліві угруповання причорноморської частини басейну Інгульця та їх фітоіндикаційні характеристики // *Проблеми фундаментальної і прикладної екології, екологічної геології та раціонального природокористування: Мат-ли II Міжнар. наук.-практ. конф.* — Кривий Ріг, 2005. — С. 120–125].
- Krasova O.O., Smetana M.H., Pavlenko A.O. In: *Materialy mizhnarodnoi konferentsii «Problemy ekolohii ta ekolohichnoi osvity»*, Kyyuy Rih, 2002, pp. 45–48. [Красова О.О., Сметана М.Г., Павленко А.О. Рослинність гранітних відслонень балки Демуриної та її флористичні особливості // *Проблеми екології та екологічної освіти: Мат-ли I Міжнар. наук. конф.* — Кривий Ріг, 2002. — С. 45–48].
- Kucherevskiy V.V., Shol H.N., Krasova O.A. Redkie vidy i rastitelnye soobshchestva vo flore Apostolovskogo heobotanicheskogo rayona Prichernomorskoy stepnoy provintsii. In: *Geoekologicheskie i bioekologicheskie problemy Severnogo Prichernomor'ya*, Tiraspol, 2001, pp. 150–152. [Кучеревський В.В., Шоль Г.Н., Красова О.А. Редкие виды и растительные сообщества во флоре Апостоловского геоботанического района Причерноморской степной провинции // *Геоекологические и биоэкологические проблемы Северного Причерноморья*. — Тирасполь, 2001. — С. 150–152].
- Kucherevskiy V.V., Shol H.N. In: *Materialy mizhnarodnoi konferentsii «Roslynniy svit u Chervoniy knyzi Ukrainy: vprovadzheniya Hlobalnoi stratehii zberezhennya roslin»*, Kyiv: Alterpress, 2010, pp. 122–127. [Кучеревський В.В., Шоль Г.Н. Види Червоної книги України на Правобережному степовому Придніпров'ї та в культурі Криворізького ботанічного саду // *Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин: Мат-ли міжнар. конф. (11–15 жовтня 2010, м. Київ)*. — К.: Альтерпрес, 2010. — С. 122–127].
- Lisohor L.P. In: *Materialy mezhdunar. nauch. konf. «Rastitelnost Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii»*, Bryansk, 2014, p. 89. [Лисогор Л.П. Астрагал понтийский (*Astragalus ponticus* Pall.) в сообществах залежей Правобережного степного Придніпров'я // *Растительность Восточной Европы и Северной Азии: Мат-лы междунар. науч. конф. (29 сентября — 3 октября 2014 г., Брянск)*. — Брянск, 2014. — С. 89].
- Mazur A.Yu., Smetana O.M., Krasova O.O., Taran Ya.V. *Ekolohiya i pryrodokorystuvannya*, 2012, **15**: 198–209. [Мазур А.Ю., Сметана О.М., Красова О.О., Таран Я.В. Територіально-структурний аспект моніторингу рослинного покриву елементів екомережі Кривбасу // *Екологія і природокористування*. — Дніпропетровськ. — 2012. — Вип. 15. — С. 198–209].
- Manyuk V.V., Maniuk V.V. *Pryrodno-zapovidnyi fond Dnipropetrovshchyny (stanom na 1 hrudnya 2010 roku): navchalnyi dovidnyk*, Dnipropetrovsk, 2010, 116 pp. [Манюк В.В., Манюк В.В. *Природно-заповідний фонд Дніпропетровщини (станом на 1 грудня 2010 р.)*: навч. довідник. — Дніпропетровськ, 2010. — 116 с.].
- Marynych O.M., Parkhomenko H.O., Petrenko O.M., Shyshchenko P.H. *Ukr. Geograf. J.*, 2003, **1**: 16–21. [Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-гео-

графічного районування України // *Укр. географ. журн.* – 2003. – 1. – С. 16–21].

Mosyakin S.L., M.M. Fedoronchuk. *Vascular plants of Ukraine: A nomenclatural checklist*, Kyiv, 1999, 346 pp.

Скрупник О.О., Smetana S.M. *Ekolohiya i pryrodokorystuvannya*, 2011, 14: 86–101. [Скрипник О.О., Сметана С.М. Ієрархічна система екокоридорів як функціональна основа регіональної екомережі Дніпропетровської області // *Екологія і природокористування*. – Дніпропетровськ. – 2011. – Вип. 14. – С. 86–101].

Smetana O.M., Dolya O.O., Yaroshchuk Yu.V., Krasova O.O., Rudyuk D.O. *Ukr. Bot. J.*, 2013, 70(4): 457–466. [Сметана О.М., Долина О.О., Ярошук Ю.В., Красова О.О., Рудюк Д.О. Перспективи і проблеми розвитку Інгулецького регіонального екокоридору // *Укр. ботан. журн.* – 2013. – 70(4). – С. 457–466].

Smetana O.M., Krasova O.O. *Visti Biosferneho zapovidnyka «Askaniya-Nova»*, 2008, 10: 119–126. [Сметана О.М., Красова О.О. Ґрунти схилених екоотопів пониззя Інгульця // *Вісті Біосфер. зап-ка «Асканія-Нова»*. – 2008. – 10. – С. 119–126].

Stoyko S.M. *Ukr. Bot. J.*, 2011, 68(3): 331–351. [Стойко С.М. Основи фітосозології та її завдання у збереженні фітогенофонду і фітоценофонду // *Укр. ботан. журн.* – 2011. – 68(3). – С. 331–351].

Vasilyuk A. *Stepnoy byulleten*, 2011, 32: 13–16. [Василіук А. Первые шаги к созданию «степного кадастра» Украины // *Степной бюллетень*. – 2011. – 32. – С. 13–16].

Velychko O.M., Zerkalov D.V. *Ekolohichniy monitorynh: navchalnyi posibnyk*, Kyiv: Naukovyi svit, 2001, 205 pp. [Величко О.М., Зеркалов Д.В. *Екологічний моніторинг: навч. посібник*. – К.: Наук. світ, 2001. – 205 с.].

Yunatov A.A. In: *Polevaya geobotanika*, Moscow; Leningrad: AN SSSR, 1964, vol. 3, pp. 9–38. [Юнатов А.А. Типы и содержание геоботанических исследований. Выбор пробных площадей и заложение экологических профилей // *Полевая геоботаника*. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1964. – Т. 3. – С. 9–38].

Рекомендує до друку
Д.В. Дубина

Надійшла 13.07.2015 р.

Лисогор Л.П.¹, Багрикова Н.О.², Красова О.О.¹
Перелогові землі як перспективні відновлювальні елементи екомережі Правобережного степового Придніпров'я. – *Укр. ботан. журн.* – 2016. – 73 (2): 116–125.

¹Криворізький ботанічний сад НАН України
вул. Маршака, 50, м. Кривий Ріг, 50089, Україна

²Нікітський ботанічний сад – Національний науковий центр
м. Ялта, 98648, Крим, Україна

Запропоновані шляхи розв'язання проблеми розширення площ природно-заповідного фонду Правобережного степового Придніпров'я за рахунок залучення перелогових земель як відновлювальних елементів екомережі. На території регіону виявлені відновлювальні перелогові ділянки, які характеризуються значним ценотичним різноманіттям і наявністю созологічно цінних видів. Відновлення рослинного покриву на перелогах відбува-

ється доволі швидко внаслідок занесення насіння степових видів із прилеглих територій заповідних об'єктів або збережених степових ділянок. У деяких випадках прискорення демутації можливе у разі використання методу підсіву рідкісних видів, медоносних і лікарських рослин, а також створення осередків інсеминації на перелогах для кращого розповсюдження насіння. Негативним чинником, який впливає на розвиток рослинних угруповань перелогів, є безсистемний випас великої рогатої худоби та випал, унаслідок чого формуються мікроценоструктури з домінуванням *Cirsium setosum* (Willd.) Besser, *Onopordum acanthium* L., *Ambrosia artemisiifolia* L., *Iva xanthiifolia* Nutt. та *Artemisia vulgaris* L. На перелогах, які близькі до завершення процесу демутації, формуються угруповання асоціацій *Stipetum (capillatae) festucosum* (valesiacaе), *Koelerietum (crinatae) poosum (angustifoliae)*, *Festucetum (valesiacaе) koeleriosum (crinatae)*, *Poetum (angustifoliae) festucosum (valesiacaе)*.

Ключові слова: перелоги, екологічна мережа, моніторинг, Правобережне степове Придніпров'я.

Лисогор Л.П.¹, Багрикова Н.А.², Красова О.А.¹
Залежные земли как перспективные восстановительные элементы экосети Правобережного степного Приднeпровья. – *Укр. ботан. журн.* – 2016. – 73 (2): 116–125.

¹Криворожский ботанический сад НАН Украины
ул. Маршака, 50, г. Кривой Рог, 50089, Украина

²Никитский ботанический сад – Национальный научный центр
г. Ялта, 98648, Крым, Украина

Предложено решение проблемы расширения площадей природно-заповедного фонда Правобережного степного Приднeпровья за счет привлечения залежных земель как восстановительных элементов экологической сети. Выявленные на территории региона залежные участки характеризуются значительным ценотическим разнообразием и наличием созологических ценных видов. Восстановление растительного покрова на залежах происходит довольно быстро вследствие занесения семян степных видов с прилегающих территорий заповедных объектов или сохранившихся степных участков. В некоторых случаях ускорение процесса демутации возможно при использовании метода подсева редких видов, медоносных и лекарственных растений, а также создания ячеек инсеминации на залежах для лучшего распространения семян. Негативным фактором, который влияет на развитие растительных сообществ залежей, являются бессистемный выпас крупного рогатого скота и выпал, вследствие чего формируются микроценоструктуры с доминированием *Cirsium setosum* (Willd.) Besser, *Onopordum acanthium* L., *Ambrosia artemisiifolia* L., *Iva xanthiifolia* Nutt. и *Artemisia vulgaris* L. На залежах, где близок к завершению процесс демутации, создаются сообщества ассоциаций *Stipetum (capillatae) festucosum (valesiacaе)*, *Koelerietum (crinatae) poosum (angustifoliae)*, *Festucetum (valesiacaе) koeleriosum (crinatae)*, *Poetum (angustifoliae) festucosum (valesiacaе)*.

Ключевые слова: залежи, экологическая сеть, мониторинг, Правобережное степное Приднeпровье.